

УДК 355.216

Устименко О. В., кандидат наук з державного управління;
Павліковський А. К., к.військ.н., доцент;
Пеньковський В. І., к.військ.н.

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ

Аналіз результатів впровадження служби у військовому резерві Збройних Сил України

Резюме. У статті розглянуто передумови та результати впровадження служби у військовому резерві Збройних Сил України. Вивчено шляхи вирішення проблемних питань комплектування Збройних Сил резервістами, зміни в чинному законодавстві, нову структуру військового резерву людських ресурсів. Обґрунтовано необхідність подальших змін у системі комплектування Збройних Сил резервістами.

Ключові слова: мобілізаційний ресурс, способи комплектування Збройних Сил, резервісти Збройних Сил, служба у військовому резерві.

Постановка проблеми. Скорочення чисельності Збройних Сил (ЗС) України та перехід на контрактний принцип комплектування значно зменшили підготовлений мобілізаційний ресурс ЗС України та інших складових сектору безпеки та оборони. Було вирішено, з метою забезпечення військ (сил) професійним військовим резервом людських ресурсів, який мав би мотивацію до військової служби, впровадити службу у військовому резерві ЗС України. Утім повною мірою виконати заплановане не вдалося.

Це сталося взнаки, коли почалися бойові дії на Сході України і виникла необхідність у формуванні нових частин та підрозділів, поповненні військових частин, із метою приведення їх до штатів воєнного часу та поповнення втраченого складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи ідейну спадщину О.Свечина, вітчизняні науковці С.Кириченко, В.Кохно та В.Хижняк аналізують обов'язковий та контрактний способи комплектування Збройних Сил [1]. Вони зазначають, що справжню міцність оборони держави може забезпечити готовність і посильний внесок усього її населення, звертають увагу на те, що ще на початку минулого століття О.Свечин наголошував, що “Для підготовки другочергових військ потрібна важка й самовіддана робота – і в армії, яка виховує їхніх командирів та зберігає їхню зброю, і серед народу – у тій сім'ї, яка має резервістів. За паперову відписку, за байдуже ставлення до підготовки озброєного народу можна отримати сюрприз у вигляді людського пилу, у вигляді п'яної та озброєної, а тому небезпечної юрби...” [2, с. 128].

Саме така ситуація і склалася в Україні на початку антитерористичної операції. У державі, оскільки мобілізаційній підготовці не приділялося належної уваги, не було необхідної кількості підготовленого резерву.

Колишній начальник Головного штабу ЗС України генерал-полковник у відставці А.Лопата впевнений, що при якісно організованих заняттях із бойової та вогневої підготовки юнаки можуть отримати первинні навички ведення бойових дій на військових зборах терміном 2-3 місяці. На його думку, такі збори чоловіче населення повинно проходити хоча б один раз у 2-3 роки. Він вважає, що в ЗС України доцільно крім частин постійної готовності мати кадровані частини. Такі частини існували в Радянській Армії, необхідно лише адаптувати той досвід до українських реалій [3].

У той же час мусимо зазначити, що проблеми з відсутністю підготовлених резервістів для ЗС прогнозувалися. Було внесено зміни в нормативно-правову базу, що стосується структури військового резерву людських ресурсів, розроблено та затверджено наказами Міністра оборони України Концепцію служби у військовому резерві Збройних Сил України та програму її реалізації. Утім, результати впровадження служби у військовому резерві науковцями не досліджувалися.

Метою статті є висвітлення передумов впровадження служби у військовому резерві ЗС України, аналіз використання резервістів при укомплектуванні підрозділів після оголошення часткової мобілізації, подальші шляхи удосконалення системи служби у військовому резерві.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на плани переходу від загального військового

обов'язку до контрактного способу комплектування ЗС поставала проблема підготовки військовонавченого резерву. З метою вирішення цього питання у жовтні 2006 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України “Про структуру військового резерву людських ресурсів” [4]. Цією постановою було визначено, що військовий резерв людських ресурсів складається з військовозобов'язаних, і поділяється за призначенням на активний та допоміжний. Активний – включає резервістів, громадян, відібраних кандидатами для зарахування на службу у військовому резерві, та військовозобов'язаних, які призначені згідно з мобілізаційним планом для комплектування ЗС. Допоміжний – включає військовозобов'язаних, які не ввійшли до активного резерву, але можуть бути залучені для забезпечення проведення мобілізації, комплектування ЗС у воєнний час.

Ідея була в тому, що резервісти ЗС України у добровільному порядку укладають контракт із командирами військових частин для проходження служби на посадах воєнного часу. Передбачалося їх використання в особливий період, для виконання завдань у складі штатних підрозділів. Основним принципом комплектування військових частин резервістами планувався – територіальний, оскільки саме він забезпечує мінімальні терміни прибуття резервістів до своїх підрозділів за викликом. За екстериторіальним принципом допускалося комплектування лише окремих, найбільш дефіцитних військово-облікових спеціальностей.

Планувалося, що будуть створені такі умови підготовки військових частин, за яких рівень підготовки резервістів за спеціальністю максимально буде наближений до рівня підготовки військовослужбовців. Військові частини, за рахунок доукомплектування резервістами, будуть готові в стислі терміни до виконання завдань за призначенням без додаткового проведення бойового злагодження.

У 2007 році було проведено експеримент із підготовки резервістів. У цілому досвід підготовки резервістів було визнано успішним. Утім на заплановані показники укомплектованості резервістами вийти не вдалося. Замість 1200 військовослужбовців вдалося укласти контракт лише з 1038, тобто 86,5 % від плану. Також вдалося укласти контракт щодо проходження служби в резерві з 367 офіцерами запасу, замість запланованих 472, що склало 77,8 % від плану [5, с. 10]. Планувалося, що починаючи з 2008 року ЗС перейдуть на подвійний принцип комплектування військ (сил) за штатами

воєнного часу – як призначеними військовозобов'язаними, так і резервістами. До кінця 2011 року у ЗС України, згідно Державної програми розвитку ЗС, планувалося мати 8000 резервістів [5, с. 54]. Утім незадовільне фінансування не дозволило виконати плани як до підготовки резервістів, так і до укомплектованості ЗС України військовослужбовцями контрактної служби. Всього у 2011 році ЗС України мали лише 200 резервістів [6, с. 33].

З метою виправити ситуацію у грудні 2011 року Міністром оборони України було затверджено Концепцію служби у військовому резерві Збройних Сил України [7], а у серпні 2012 року Програму реалізації Концепції служби у військовому резерві Збройних Сил України [8], в якій було заплановано:

виділення коштів на організацію підготовки резервістів у необхідних обсягах;

визначення соціальних гарантій для працівників підприємств, установ та організацій різних форм власності, які проходять службу у військовому резерві, уточнення обов'язків роботодавців;

нормативно-правове врегулювання порядку взаємодії роботодавців із резервістами та командирами військових частин;

розгортання ефективної національної кампанії стосовно впровадження служби у військовому резерві в єдиному комплексі з пропагуванням військової служби за контрактом;

встановлення нового порядку фінансового забезпечення резервістів.

Вжиті заходи дозволили покращити ситуацію, хоча не всі завдання і заходи Програми реалізації Концепції служби у військовому резерві ЗС України були виконані. Загалом у 2012 році служба у військовому резерві впроваджувалася у 40 органах військового управління та військових частинах, що були включені до перспективного складу ЗС України. Було поліпшено підготовку резервістів на навчальних зборах. Кількість підготовлених громадян для проходження служби у військовому резерві досягла 1500 осіб. Водночас лише 25 % резервістів, залучених на навчальні збори, взяли участь у практичних діях своїх підрозділів безпосередньо на полігонах та під час тактичних навчань [6, с. 33]. На кінець 2012 р. співвідношення чисельності резервістів до загальної чисельності Збройних Сил становило 1,5 %, що значно менше порівняно з показниками армій інших держав. У Польщі цей

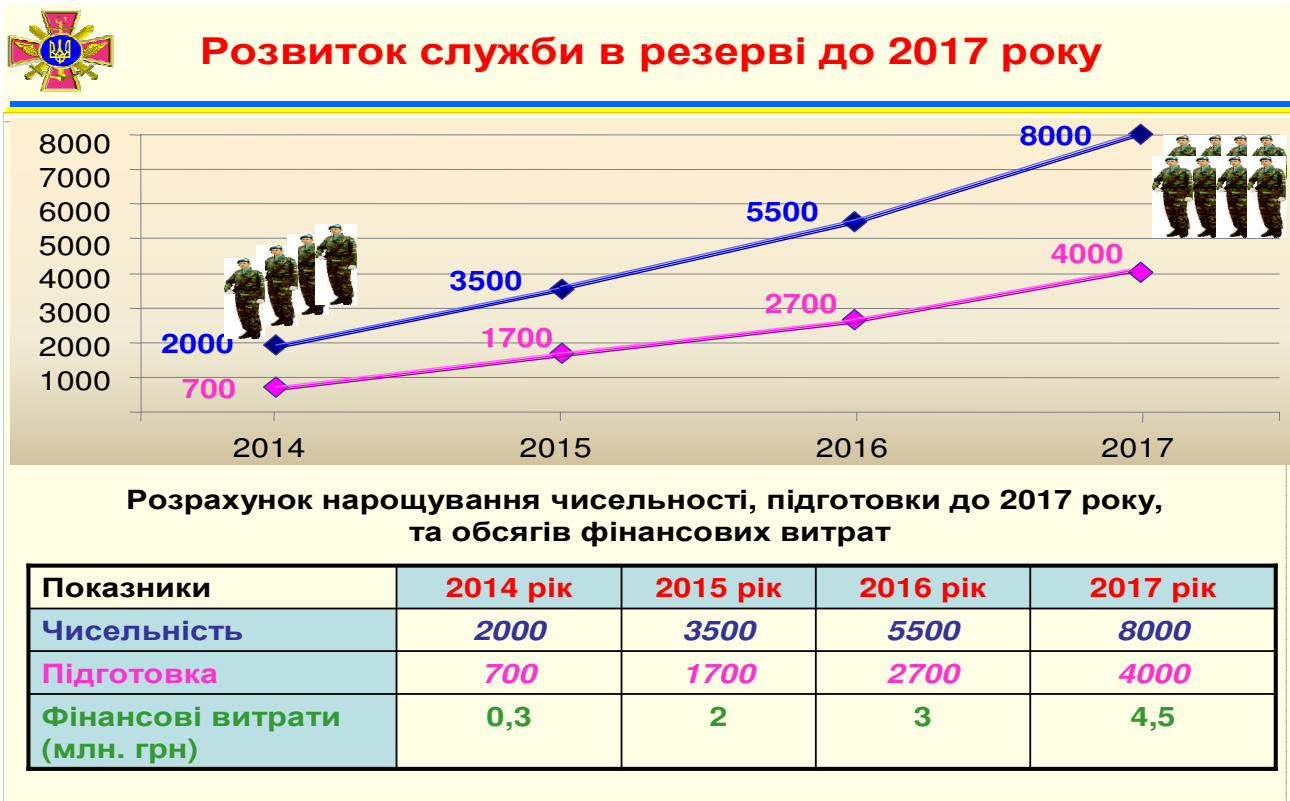
показник досягає 10 %, у Великій Британії – 14 %, у Франції – 38 %.

Для подальшого розвитку служби у військовому резерві було опрацьовано пропозиції до Концепції перспективної моделі Збройних Сил України щодо нарощування чисельності резервістів до 8 тис. осіб та збільшення обсягів їх підготовки у період до 2017 року (рис. 1);

військові частини (підрозділи) територіальної оборони Сил нарощування – категорія резервістів у підтримуючому режимі (10-15 діб) протягом року проходить підготовку

на навчальних зборах із підвищення військової навченості.

До територіального резерву передбачалося максимально залучити представників патріотичних військових частини Сил негайного реагування та Сил постійної готовності – категорія резервістів у посиленому режимі (до 30 діб) протягом року проходить підготовку на навчальних громадських, козацьких, ветеранських (воїнів-десантників, спеціальних підрозділів) організацій тощо.

На момент оголошення першої черги мобілізації у березні 2014 року у військовому резерві ЗС України проходило службу близько 2000 резервістів у 38 військових частинах. Для доукомплектування до штатів воєнного часу та проведення бойового злагодження десяти військових частин було залучено близько 100 офіцерів-резервістів. Офіцери-резервісти, які були призвані на військову службу під час мобілізації, в особливий період, набули нового юридичного статусу – військовослужбовців. У цілому з початку кризової ситуації 547 резервістів, що складає 27 % від загальної чисельності, були завчасно викликані до військових частин на навчальні збори, з наступним їх призовом під час мобілізації, та

направлені у складі своїх штатних підрозділів у райони бойового призначення (табл.1).

Бойові дії на Сході України внесли відповідні корективи в питання підготовки резервів. Відновлюється строкова військова служба, заплановано три хвили часткової мобілізації у 2015 році. Планується, що мобілізовані пройдуть обов'язкову 25-денну підготовку на базі навчальних центрів ЗС України, де з ними займатимуться штатні інструктори, які безпосередню брали участь в бойових діях. Після цього відбуватиметься бойове злагодження у складі підрозділів, яке також триватиме 25 днів. Лише після отримання необхідних навичок військовослужбовці будуть направлятися у бойові частини.

Розподіл резервістів за військовими частинами

Військові частини	Кількість резервістів	Військові частини	Кількість резервістів	Військові частини	Кількість резервістів
25 опдбр	39	3 опСпП	47	51 омбр	5
79 оаембр	22	8 опСпП	45	72 омбр	45
95 оаембр	22	73 мцСпП	22	1 отбр	10
13 оаемб	22	30 омбр	23	26 абр	6
11 бр АА	18	ОПВЗ ГШ	4	9 бТрО	8
16 бр АА	25	1 ОПВЗ	46	11 бТрО	4
1129 зрп	6	604 ольпз	10	17 бТрО	24
7 бр ТА	67	5 бТрО	7	19 бТрО	6

Що стосується служби у військовому резерві, на сьогодні пріоритетним напрямом визначено комплектування резервістами рот охорони військових комісаріатів (ВК) та загонів оборони (до 5 загонів на кожний районний (міський) ВК), резервісти яких входять до територіального резерву.

У минулому році було розроблено ряд законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на подальше запровадження служби у військовому резерві. Цими актами:

дозволено залучати резервістів у складі підрозділів до виконання всього комплексу завдань ЗС України в мирний час та надано можливість проходити службу у військовому резерві призовникам та жінкам;

передбачено можливість заміни строкової військової служби виконанням обов'язків служби у військовому резерві протягом двох контрактів, що дозволить значно збільшити кількість потенційних кандидатів для проходження служби у військовому резерві;

збільшено грошове заохочення резервістам за період виконання обов'язків служби та визначено місце проведення його виплати – безпосередньо у військових частинах по закінченню зборів (із розрахунку двох мінімальних заробітних плат на місяць, яке на сьогодні становить 2436 грн);

розширено можливості щодо залучення резервістів для доукомплектування Збройних Сил України в мирний час;

запроваджено нові гнучкі підходи щодо організації підготовки резервістів із метою підвищення якості проведення з ними зборових заходів та покращення взаємовідносин командирів військових частин із резервістами та їх роботодавцями;

розроблено та впроваджено повний комплект нових військових стандартів щодо служби у військовому резерві стосовно порядку комплектування, проходження підготовки та обліку резервістів, які затверджені відповідними

наказами Начальника Генерального штабу ЗС України.

У листопаді минулого року Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено нову структуру військового резерву людських ресурсів. Згідно зазначеної постанови військовий резерв людських ресурсів складається з: резервістів, які у добровільному порядку уклали контракт на проходження служби у військовому резерві; військовозобов'язаних, які перебувають на військовому обліку у військових комісаріатах та в центральному управлінні або регіональних органах служби безпеки; громадян та громадських об'єднань, які на добровільних засадах займаються діяльністю щодо підтримання обороноздатності держави [9]. За призначенням військовий резерв людських ресурсів поділяється на: оперативний резерв (*приписані до військових частин*); резерв посилення (*можуть бути призначені в особливий період*); громадський резерв (*для зміцнення зв'язків між армією та суспільством*).

Утім, як на нашу думку, зазначена Постанова Кабінету Міністрів України [9] не позбавлена вад. У ній не визначено такі важливі речі, як порядок комплектування, функції та задачі нових військових підрозділів територіального резерву та резерву посилення, порядок підготовки резервістів, їх матеріально-технічного забезпечення, в тому числі озброєнням, порядок та можливі джерела фінансування. При визначенні резерву першої черги, абзац “територіальний резерв, до якого належать резервісти та військовозобов'язані, призначені для комплектування підрозділів територіальної оборони Збройних Сил” [9], можна трактувати як можливість формування загонів оборони та інших військових підрозділів у складі ЗС України для захисту громадою своєї території. Утім порядок формування таких загонів не розтлумачений та не доведений не тільки до громад, але і до інших органів виконавчої та місцевої влади, у зв'язку з чим

з'явилася низка ініціативних законопроектів із цього приводу.

Невирішене питання компенсації державою втрат, що несуть роботодавці при проходженні їхніми працівниками служби у військовому резерві. Роботодавець не повинен нести збитки у випадку планової (позапланової) відсутності працівника, викликаного для проходження служби у військовому резерві. Більш того, необхідно так побудувати взаємовідносини між державою та роботодавцем, щоб роботодавець сам був зацікавлений в добросовісному відношенні працівника-резервіста до служби у військовому резерві.

Незрозумілі функції та задачі громадського резерву.

На нашу думку необхідно дещо уточнити у зазначеній вище Постанові Кабінету Міністрів України – більш повно розкрити структуру військового резерву людських ресурсів, його складові.

Оперативний резерв за черговістю поділяється на резерв *першої черги*, який складається з резерву ЗС, інших військових формувань (ІВФ), до якого належать резервісти, призначені для комплектування органів військового управління, військових частин ЗС, ІВФ, а також правоохоронних органів спеціального призначення і Держспецтранс у резерв *другої черги*, що складається з військовозобов'язаних, які призначені для комплектування військових частин ЗС, ІВФ та призиваються під час мобілізації, на особливий період (військовими комісаріатами, органами Служби безпеки).

Територіальний резерв – призначений для комплектування підрозділів територіальної оборони ЗС України. Територіальний резерв комплектується: резервістами – особами, які в добровільному порядку проходять службу у військовому резерві ЗС України, інших складових сил оборони, і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час; військовозобов'язаними – особами, які перебувають у запасі для комплектування ЗС України, інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт для забезпечення оборони держави.

Підрозділи територіальної оборони – військові формування у складі територіального резерву, що є видом оперативного резерву Збройних Сил України. Завдання підрозділів територіальної оборони – посилювати обороноздатність територій усіх адміністративно-територіальних одиниць районного значення. Підрозділи територіальної оборони формуються в кожному районі на базі

районних та міських військових комісаріатів. Підрозділи територіальної оборони поділяються на загони оборони та загони (роти) охорони.

Загони оборони – збройні формування у складі територіального резерву, призначені для здійснення функцій оборони території. Функції загонів оборони: оборона важливих об'єктів, комунікацій, мостів; забезпечення розгортання військ; боротьба з диверсійно-розвідувальними силами противника, незаконно утвореними антидержавними збройними формуваннями та мародерами; підтримання безпеки та правопорядку в районі у взаємодії з органами МВС; підтримка режиму воєнного стану; організація руху опору та партизанських загонів – у разі захоплення противником території району. Загони охорони – збройні формування у складі Територіального резерву, призначені для здійснення функцій охорони важливих об'єктів. Функцією загонів охорони є охорона військових комісаріатів та органів місцевої влади.

На кінець січня 2015 року в загонах оборони та загонах охорони нараховувалося близько 2200 резервістів.

Резерв посилення включає військовозобов'язаних, які не увійшли до складу оперативного резерву (вільні залишки людських ресурсів). Військовозобов'язані резерву посилення можуть бути залучені для формування нових військових частин в особливий період та поповнення втрат особового складу. Перевага надається особам, які проходили військову службу та здобули під час її проходження військово-облікову спеціальність, але не увійшли до оперативного резерву та можуть бути залучені для комплектування ЗС України та інших військових формувань в особливий період.

У цілому структуру військового резерву людських ресурсів зображено на рис. 2.

Громадський резерв – це окремі громадяни та громадські об'єднання, які на добровільних засадах займаються діяльністю щодо підтримання обороноздатності держави. Завдання громадського резерву: об'єднати численні різноманітні громадські та волонтерські організації, які на цей час діють на свій розсуд, без єдиної координації, з метою посилення обороноздатності держави; виробити єдині підходи щодо організації патріотичного виховання, загальновійськової підготовки військовозобов'язаного населення та практично їх впровадити; налагодити дієвий взаємозв'язок у трикутнику: керівники громадських організацій, волонтери – командири військових частин, підрозділів ЗС, інших військових формувань – керівники органів державної влади,

місцевого самоврядування задля всебічної як на регіональному, так і на державному рівні.
практичної підтримки обороноздатності держави

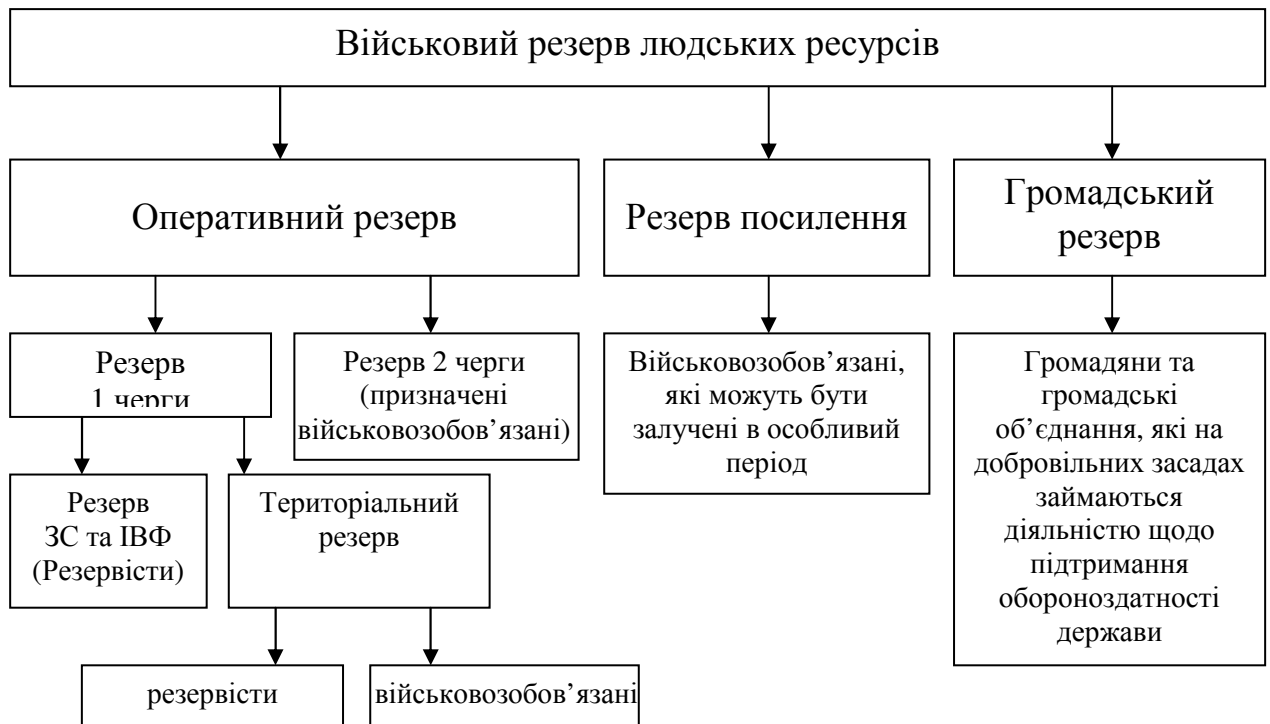

Рис. 2. Структура військового резерву

З метою подальшого розвитку служби у військовому резерві передбачено для покриття тимчасового некомплекту, який прогнозується після проведення демобілізації утримувати підготовлений оперативний резерв (резервісти та військовозобов'язані) чисельністю до 60 тис. осіб. До кінця 2015 року сплановано здійснити нарощування чисельності резервістів до 10 тис. осіб та підготувати 3,7 тис. резервістів територіального резерву (сплановано виділити фінансовий ресурс у кількості 1,6 млн грн).

У цілому в державі запроваджується комплекс заходів із підвищення привабливості служби у військовому резерві, зокрема забезпечення резервістів соціальним пакетом, аналогічним тому, який мають військовослужбовці військової служби за контрактом, у тому числі щодо безкоштовного лікування резервістів у військово-медичних та лікувальних закладах Міністерства оборони України та Міністерства охорони здоров'я, пільгове набуття вищої освіти тощо.

Висновок. Таким чином, передумовою впровадження служби у військовому резерві ЗС України було скорочення чисельності ЗС України та рішення щодо переходу на контрактний принцип комплектування. Поставлених завдань із навченості та укомплектованості ЗС резервістами, виконати не вдалося. Резервісти,

утім як і всі ЗС, потребували перепідготовки, перед направленням їх у складі штатних підрозділів для виконання бойових завдань.

Питання створення потужного контингенту резервістів для ЗС України та інших військових формувань доволі складне і потребує постійної уваги всього суспільства. Навряд чи можна досягти поставлених цілей лише за рахунок матеріальної мотивації, хоча це теж важливий фактор. Необхідна наполеглива та виважена реклама служби у військовому резерві, підвищення соціального статусу військовослужбовця та резервіста в суспільстві, підняття престижу військової служби.

Подальші дослідження слід присвятити проблемам: удосконалення системи комплектування та управління резервом; внесенні змін до чинного законодавства та організації співпраці з роботодавцями, щоб вони були зацікавлені в тому, що їхні працівники проходять службу у військовому резерві Збройних Сил; підвищення соціального статусу військовослужбовця та резервіста в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кириченко С. О. Професійна армія: ідейна спадщина Олександра Свечина / С.О.Кириченко, В.Д.Кохно, В.В.Хижняк // Наука і оборона. – 2009. – № 2. – С.3–7.

2. Постигание военного искусства: Идеиное наследие А.Свечина. – 2-е изд. – М.: Русский путь, 2000. – 688 с.
3. “Кожен, хто живе на Українській землі, повинен її захищати...” “ інтерв’ю з колишнім начальником Головного штабу ЗС України А.Лопатою // Військо України – 2014. – листопад – С. 24–25.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.06 № 1426 “Про структуру військового резерву людських ресурсів” – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1426-2006-%D0%BFF>
5. Біла книга 2007: Оборонна політика України. – К.: Військо України, 2008. – 120 с.
6. Біла книга 2012: Збройні Сили України. – К.: Військо України, 2013. – 74 с.
7. Наказ Міністра оборони України від 16.12.11 № 774 “Концепція служби у військовому резерві Збройних Сил України” – К. : МОУ, 2011. – 18 с. – (Нормативний документ Міноборони України, Наказ).
8. Наказ Міністра оборони України від 22.08.12 № 560 “Про затвердження Програми реалізації Концепції служби у військовому резерві Збройних Сил України” – К. : МОУ, 2012. – 4 с. – (Нормативний документ Міноборони України, Наказ).
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.14 № 607 “Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів” – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2014-%D0%BF>

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015

Устименко А. В.;
Павликовский А. К.;
Пеньковский В. И.

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Анализ результатов внедрения службы в войсковом резерве Вооруженных Сил Украины

Резюме. В статье рассмотрены необходимость и результаты внедрения службы в войсковом резерве Вооруженных Сил Украины. Изучены пути решения проблемных вопросов комплектования Вооруженных Сил резервистами, изменения в действующем законодательстве, новая структура войскового резерва людских ресурсов. Обоснована необходимость дальнейших изменений в системе комплектования Вооруженных Сил резервистами.

Ключевые слова: мобилизационный ресурс, способы комплектования Вооруженных Сил, резервисты Вооруженных Сил, служба в войсковом резерве.

A. Ustimenko;
A. Pavlikovsky;
V. Penkovsky

Center for Military and Strategic Studies National Defence University of Ukraine named Ivan Chernykhovskij

The analyses of results of implementation of forces in a military reserve of Armed Forces of Ukraine

Resume. In the article described the initial conditions and results of implementation of forces in a military reserve of Armed Forces of Ukraine. The ways of making decisions about such problems as: complementation of Armed Forces by reservists, changes in the current legislation, a new structure of armed reserves of human resources, are learned. The necessity of further changes in a complexation system of Armed Forces by reservists is proved.

Keywords: mobilization resources, ways of complexation of Armed Forces, the reservists of Armed Forces, military reserve service.